

Szóra bírni az álmot

– Álom és látomás az irodalomban –

„Második tudásunk, fő táplálónk
az élet asztalán”¹(Shakespeare: *Macbeth*)

A születési adatokon túl nem tudhatok sokat születésem körülményeiről. Annyit azonban igen, hogy szerdára virradó éjjel fél egykor a Sportkórházban háromnegyed óra alatt látam napvilágot fiatal szüleim második gyerekeként. Születni éppoly fájdalmas, mint meghalni, mondja a teológia Shakespeare-je, Jeremy Taylor, és állítja versében József Attila. Bármilyen furcsán is hangzik, van emlékem a születésemről. Elviselhetetlenül gyötrelmes, visszatérő álomban egyre szűkülő térben próbálok eljutni egy polcrendszeren át a testemmel már át nem törhető résig. Mielőtt azonban szétlapítana a kegyetlenül préselő erő, fölébredek. Megtanultam ugyanis, hogyan kell felébresztenem magamat. Mióta ezt tudom, nem félek az álmoktól.

Aligha lehetne mással kezdeni az álom és irodalmi alkotás kapcsolatáról szóló írást, mint Coleridge híres történetével, mely az angol iskolai oktatás törzsanyagának része, és jól példázza az álombeli látomások alakulását. A 19. századi angol szerző a világ zajától elvonulva, vidéken élt. Egy alkalommal, nyilván az ópium hatására, grandiózus álmot látott. Másnap délelőtt belemerült álma leírásába, de inasa tiltakozása ellenére megzavarta egy kömyékbéli ember. Ő lett a költőt munkájában megakasztó, híres porlocki látogató, a minden művészt révületéből a valóság szemszertől napvilágára kirángató postás, az egy fej hagymáért becsöngető szomszéd háziasszony védőszentje vagy archetipusa. A *Kubla kán*ból, az álmot felidéző mindössze ötvennégy soros műből pedig az irodalmi vizsgálódás egyik legérdekesebb korpusza, úgy is mondhatnánk, asztrálteste. A magyar olvasó Szerb Antal híres *Száz Vers* című gyűjteményének a *Hatalmak, látomások* alcíme alatt összefoglalt költemények között találhatja meg ezt a különös művet. Kissé túlozva azt is mondhatnánk, hogy valóságos zenedarabot. Nemcsak Borges, más elemzői is zeneműként beszélnek róla ugyanis, kéttételes szimfóniaként, amelyben az első tétel a látvány, a hangok, az érzékelés elsőpró élményét adja vissza, a második pedig örvénylő gondolatok közé vezet, és olyan teret ábrázol, amelyben a természet erőit maga az ember mozgatja. Érdemes felidézni az angol eredeti első szakaszát, hogy elidőzzünk egy kicsit a név fontosságánál, mégpedig az egész mű élén álló, a megváltozott szórend miatt a *did* nyomatékával is kitétetett, borzongatóan idegen *Xanadu*-nál: „In Xanadu did Kubla Khan / A stately pleasure-dome decree / Where Alph, the sacred river, ran / Through caverns measureless to man / Down to a sunless sea.”

A versből több magyar fordítást ismerünk. Én kettőt idézek ezekből. Az elsőt nem is akar ki, a költészet és műfordítás nagymestere, Szabó Lőrinc készítette, aki egyik versében maga is rémülten vall az álom hatalmáról: „...be vad és érthetetlen / és új világ vagyunk, mikor egyszerre, mint / barlangi utazó, a belső végtelenben / parányi szellemünk riadtan széttekint”. Fordításának első szakasza a következőképpen hangzik: „Kubla kán tündérpalotát / építtetett Xanaduban, / hol roppant barlangokon át / örök éjbe veti magát / az Alph, a szent folyam”. A másik – feltehetően legfrissebb – fordítás, – Kántás Balázs igényes szövege így szól: „Kéjpalotát emel a kán / Egy xanadui hegy fókán / Hol a szent folyó, a nagy Alph / A naptalan tengerbe tart / Vak barlangokon át.” Láthatjuk, hogy a formát, rímképletet híven követő Szabó Lőrinc-i változat az eredetinek több szempontból is adósa marad. Eleve szerencsétlen a „kéjpalota” helyén szereplő „tündérpalota”, holott a pompás „kéjpalota” szóalkotás Szabó Lőrinc érdeme, és fordításában a továbbiakban azt használja. Az „örök éjbe veti magát” épp csak köszönőviszonyban van az eredetivel, s az annak megfelelő Kántás Balázs változatával, a „naptalan tenger”-rel. A legnagyobb hűtlenséget azonban éppen az angol verset álomszerűvé tevő *Xanadu* névnek a vers legelejéről a második sorba történő száműzése jelenti mindkét fordításban. Az álom logikája csorbul, ha megváltozik a tartalmas szavak sorrendje. Ráadásul az első változat a raggal, a második a képzővel erősen gyengíti az angolban is idegenül csengő *Xanadu* hangütését, az érzéseket, bűbájosságot őrző, átütő erejét. A névből, mint magból, szemünk láttára tör felszínre a különös történet.²

Xanadu exotikus neve mellé egyébként nagyon idekiváncokozik a *Halál Velencében* című kisregényben szereplő, szintén álomban elhangzó idegen név. Thomas Mann hőse, az idős író az elbűvölő lengyel fiú, *Tadziu* nevét hallja ki a förtelmes hangzavarból, a tekerő kígyókat derékon ragadó, keblüket két marokra fogó asszonyok és a kecskeszarvas férfiak, s a lombdús karókkal bakkecskéket ösztökélő fiúk vegyeskarának üvöltéséből.³

Míg Coleridge verse kényelmes körülmények között, otthonában, ópiumos álomban fogant, Pessoa *Opiarium* című költeménye a Szezei-csatornán való viharos átkelés alatt keletkezett a hajófedélzeten, 1914 májusában. A kötött ritmus- és rímképletű, 76 soros, zaklatott, szójátékokban bővelkedő, de mégis reflektált látomás verse gyűrése sok

¹ Szabó Lőrinc fordítása.

² A megálmodott szó, a Xanadu mellett a másik két, valóban létezett név a történet hitelességét hivatott jelezni. *Kubla kán* feltehetően a 18. századi mongol-kínai *Kubalaj* tiszteletére kerül a költeménybe. *Alph*, a szent folyam elnevezése pedig egy ismert mítosz szülötte, az Európa felszíne alatt húzódo titkos folyó nevéből ered, mely medrében a kontinens tudását görgeti (hasonlatosan a hinduizmus titkos tudását görgető szent folyam, a *Saravasti* esetéhez Indiában). Ami pedig utótörténetüket illeti, a káné, Coleridge versének tiszteletére ma már földrajzi elnevezés lett, Amerikában egy mészki barlangcsoportot kereszteltek el róla. *Xanadu* pedig egy New Jersey állambéli gigantikus szórakoztatóközpont névadója, míg az *Alph* nevet egy kanadai rockegyüttes vette fel.

³ „... a mámoros csapat a lágy magánhangzókából álló, elnyújtott ú-ban végződő nevet üvöltötte, ezt a szót, melynél edesebb és egyben szilajabb még sosem volt.” Lányi Viktor fordítása.

szempontból a *Kubla kán* méltó párja. A vers az egységes látomásokról gyakrabban ránk törő, bakugrásaival, belső utalásaival az izgalmas nyelvi kérdéseket felvető álomleírások közé sorolható. Ezért is különösen fontos a kötött forma, a rímek, a gondolat szokelléseit kordában tartó formai fegyelem. A vers hozzám különösen közel áll, hiszen én fordítottam le, s bár fordításom az eredetihez képest feltehetőleg számtalan sebből vérzik, álomra kihegyezett figyelmemnek – *A viszonyok könyve* c. kötet darabjainak keletkezése idején, amikor egy-egy éjszakán akár öt verset is álmodtam egyszerre – valóságos terepgyakorlatot jelentett a vele való bibelődés.⁴

Ha költői álmokba tett kirándulásunkat a kábítószer ajzott látomásával kezdtük, idézzük fel az ópiumszívó Baudelaire alakját is, aki Rába György jellemzése szerint „az egyetemes analógiák törvényét fürkészi egy-egy látományban”, s aki előtt „már-már természetfölötti lelkiállapotban az élet teljes mélysége” mutatkozik meg. *A mesterséges mennyországok* című könyvében a francia költő a kábulat első szakaszának jellemzésére lejegyzí egy hasist szívó társaságba keveredő muzsikus esetét. „Illendőségéből néhány percig alakoskodni próbál. Sokat nevetnek rajta, mert aki hasist szedett, ... csodálatosan fogékony a komikum iránt ... Emberem megharagszik, és távozni akar ... Kérlelek, hogy játsszék nekik. Ő beadja a derekát ... Mély sóhajok, zokogás, szívzaggató jajgatás, patakzó könnyek mindenfelé...”⁵ A kábulat második szakaszáról pedig a következő megállapítást teszi Baudelaire: „Az érzékek rendkívüli módon kifinomodnak és élessé válnak. A szem a végtelenbe fűrődik. A fül a legharsogóbb zaj közepette is meghallja a legparányibb neszeket. (...) Kezdetét veszi a hallucináció. A külső tárgyak ... eltorzulnak, átalakulnak és beköltöznek lényetekbe. A hangoknak színe lesz, a színeknek zenéje ... Ültök és dohányoztok; azt hiszitek, hogy a pipákban ültök, és hogy ti vagytok, akiket a pipák szív.” A francia költő könyvének másik történetében a cselédlány azt az utasítást kapja, hogy frissítőket hozzon a hasis élvezetébe borult vendégeknek. „Amikor megpillantja maga körül a bizzar fejeket, az aránytalanul nagyra nyílt szemeket, megcsapja (...) a körülötte kavargó egészségtelen légtér. A vendégek közt járó cselédlány látván »ezt a kollektív örületet« eszevesztett nevetésben tör ki, elejti a tálcat, mely összes csészéjével és poharával darabokra tör, és rémülten menekül, ahogyan csak a lába bírja. ... Másnap bevallja, hogy *valami egészen furcsát érzett, valamit, amiről fogalma sincs mi lehetett.*” Holott, mint Baudelaire megjegyzi, a lány maga nem szívott hasist.

[1. vetítés. (Gulácsy: Az ópiumszívó álma) A narancsárga-rózsaszínben játszó látomás víz alatti tájat idéz. Ebihal- (vagy démon-) sereglet látható a víz alján, a jobb felső negyedben halfarok, legfőképpen pedig buborékot eregető arcok.]

A magyar olvasónak a Baudelaire-szöveg szertesztét heverő, álomba bódult alvói okán Kosztolányi költeménye, a *Hajnali részegség* jut az eszébe. Ez utóbbi alvókról szóló sorai – a külső szemléltre gyakorolt riasztó hatás miatt – közel állnak a Baudelaire-i sorokhoz. Kosztolányiné visszaemlékezéséből egyébként következtethetünk arra, hogy a vers látomásossága a könyvespolc mögött rejtgetett, titok-

ban fogyasztott kábító- (hatású) szernek is betudható: („Az emberek feldöntve és vakon / vízszintesen fekszenek, / s megforduló szemük kancsítva néz szét / kódébe csalfán csillogó eszüknek, / mert a mindennapos agyvérszegénység / borult reájuk. / Mellettük cipőjük, ruhájuk, / S ők a szobába zárva,

mint dobozba.”) Ebből a nyomorúságból szárnyal Kosztolányi verse a mennyi bál pompájának elragadtatott ábrázolásáig: („Roppant / fénycsóva lobbant, / egy mennyei kastély kapuja tárult, / körötte láng gyúlt. / Valami rebent, / oszlani kezdett a vendégsereg fent, / a hajnali homály mély / árnyékai közé lengett a báléj, / s künn az előcsarnok fényárban úszott, / a házigazda a lépcsőn búcsúzott, / előkelő úr, az ég óriása, / a bálterem hatalmas glóriása, / s mozgás riadt, csilingelés, csodás / halk női suttogás...”)⁶ Nehéz megszakítanom az egyik legszebb magyar vers idézését. Ám e rövid szemelvényből máris levonhatjuk a következtetést, hogy érthető, ha a látvány, a hangok hatása alól magát kivonni nem tudó költő megkísérlti versben: *interpretálni* álmát. Interpretálni, azaz tolmácsolni valóban, és nem magyarázni. Szakemberek között közmegegyezés van ugyanis abban, hogy a primér álommunka nem álommagyarázatot, hanem az álom *tolmácsolását* jelenti.

A „primér” álom – állítja Freud – maga is *alkotás*. Már amennyiben jól komponálja művét az álmodó! – tesszük hozzá kissé szigorúan mi is. Jékely Zoltán Tamási Áronról szóló – részben prózában, részben versben megfogalmazott – *Körgallér roskadt vállra* című verse ilyen, előzőleg tömörített, „hozott” nyersanyagból, továbbá a kurzivált versbetétet körülölelő, bevezető és lezáró néhány soros, színi utasításhoz hasonló prózából áll.

„Borongós szürkületben, omladékos ház végében, felszaggatott, gödrös helyen találtam. Nekem háttal, magában ült, csak felsőteste látszott, se pad, se szék alatta... Kietlen környezete, elhagyottsága szívenfogott... S hirtelen, a feje fölül, a magasból, panaszos verses beszéd hallatszott, ilyenformán:

„Állj meg ember, állj meg, / csak egy percre állj meg! / A ház vége nyirkos, / Ez a hideg gyilkos. / Állj meg, ember állj meg, / Csak egy percre állj meg! / Megfagy itt a lélek, ahol üldögélek. / Szánj meg, ember szánj meg, / és tűzzel kínálj meg! / De ne csak gyufával, / köből ütött lánggal, / lángoló csóvával! / Hadd jusson belőle / Szemre, szemfedőre, / s úgy szálljak az égből, / Mint a csillag, égve!

Sírás környékezett. Mőgéje léptem, s roskadt, előreesett

⁴ Rövid idézet a Pessoa-versből: „Az ellentmondásos, rossz csillagállás / Arany sebekkel utamat kiszabja. / Önérzetem lecsúszik a habokba. / Idegcsomóim hullámok cibálják... / A képzelet torz lendítőkerékkel / A katasztrófát működésbe hozza / Egy kertben rálelek a vérpadokra, / Szárukat vesztett virágok kísérnek. / Amíg a lakk- és csipkelét bodor / Hímzésén tántorogva megyek át, / Érzem, a kés, amellyel a Futárt / Levágták, otthon hányódik valahol.”

⁵ Baudelaire: *A mesterséges mennyországok*. Gondolat, 1990. Hárs Ernő fordítása.

vállára puha, prémes gallért borítottam – nem tudom, honnan került a kezembe... Feje közelségétől, válla érintésétől erős borzongás járt át, hogy mielőtt megszólalhattam volna, felriadtam. Történt 1970 májusában.”

„A műalkotás... – írja Umberto Eco *Nyitott mű* című kötetében – ezernyi megismételhetetlen egyediséget érintetlenül hagyó, egymástól eltérő értelmezés lehetősége. Ekkor minden használat interpretáció is, kivitelezés is, mivel a mű minden használatban eredeti, új perspektívában kel életre.”⁶ Ahány olvasó, mondjuk valóban, annyi olvasat. Némiképp az ördög ügyvédjeként hadd tegyem hozzá, hogy sokunk közös írói tapasztalata szerint: ahány olvasó, annyi *félreolvasat* lehetősége, önmagunk olvasatát is beleértve persze. Ez azonban nem cáfolja Eco állításának igazát, ahogy (az *Isteni Színjátékról* szóló esszéjében Borges idézte) Scotus Erigenáét sem, aki szerint: „végtelen számú értelmet hordoz magában a Szentírás, s hogy az olyan, mint egy páva színjátékos tollazata”. „A héber kabbalisták azt tartották – fűzi e megjegyzéshez Borges –, hogy minden hívőnek külön-külön íródott az Írás.”⁷

Van, aki úgy gondolja, a szerző életrajzának ismerete szükséges a mű értelmezéséhez, van, aki feleslegesnek érzi annak háttérét. Amúgy nem nehéz párhuzamot találniuk a mű életrajzi háttérének és az álom születésének anamnézise között. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az előzmények ismertetése az álom *életrajzi adatközlésének* számítanak. Thomas Mann fent említett kisregényében a valóság elemeiből fölépülő rémálom szerkezetét úgy ismerjük meg, hogy előző napi fullasztó sétájára elkísérjük Aschenbachot. Ha ezen a sétán nem volnánk jelen, nem hallanánk a párbeszéd részeként elhangzó, a kolera terjedéséről szóló, szinte szakmai felvilágosítást „a Gangesz-delta meleg mocsarai szülte, mefitikus párákkal támadt, (...) hasznavehetetlen bujaságú, embernemlakta, ősvilági szigetvadonból” eredő koleráról. Megfejténék persze akkor is Aschenbach nyomasztó *mocsaras* álmát, hiszen ismerjük az álomfejtés népi hagyományát, és tudjuk, hogy a zavaros víz betegséget és halált „jegyez”. „Ha ugyan lehet álomnak nevezni az inkább testi, mint lelki élményt” – ahogy Thomas Mann fogalmaz a hősén „áttipró látomásról”. Van, hogy az álomleírás megelőzi a történetet. Az *Anna Karenina* síneken kopácsoló, szakállas, kis parasztja, aki először álomfiguraként jelenik meg szemünk előtt, Anna öngyilkossága pillanataiban már valóságos hús és vér alakká válik. Minden előzetes vagy utólagos részlet ismerete azonban csak motiválja értelmezésünket, a fikciókban vagy a valóságos életben előforduló álmok megfejtéséhez elengedhetetlen a hősök egyéni történetének ismerete.

Koestler *Sötétség délben* című furfangosan megszerkesztett regényében Rubasov a történeteket megjósoló álmát csak azok beállta után mondja el. A már letartóztatott főhős végre elheveredik a börtönpriccsén, és hónapok óta először nem fél attól, mit fog álmodni. Börtönbe hurcolása előtt ugyanis, „amikor a Belügyi Népbiztosság két tisztviselője megdöngötte lakásának ajtaját, (...) Rubasov éppen azt álmodta, hogy letartóztatják”. Mikor kidörzsöli az álmot a szeméből, és ráébred a rettenetes valóságra,

hogy továbbra is döngetik ajtaját, a csalóka remény, mely szerint csak álmodta volna letartóztatását, szertefoszlik. A jelenet végén arra a következtetésre jut, hogy megpecsételőddött a sorsa, nincs hát mitől félnie. Ingmar Bergman *A nap vége* című filmjének forgatókönyvéhez hőse nevében fogalmazott előszót írt. Az előszó azonban nem az álommotívumokat szerepelteti, hogy a következőkben mintegy ráismerjünk a tárgyakra és szereplőkre, hanem a végtelenül zárkózott, rideg Isak lelkiállapotát mutatja be, ezért mozgunk otthonosan a kezdőjelenetben. A látszerész boltja előtt elhaladva az álmódó Isak azt látja, hogy a kirakatban álldogáló és mindig a hatalmas óra számlapját bámuló figura szemét valaki szétroncsolta, s az óramutatók hiányzanak a számlapról. Az álomjelenet végén pedig egy halottaskocsiról lecsúszó, szétnyíló koporsóban önmagát pillantja meg.⁸ Rémálmát azonban senkivel sem sikerül megosztania, mert kőszívűsége miatt mindenki visszautasítja közeledését. A forgatókönyv és maga a film is álomjelenettel zárul, de Isak halálában végül a boldog hazatalálást éli meg. „Azt álmodtam, hogy állok a vízparton, és kiabálok a messzeségbe... megkönnyebbültem.” – mondja.

[2. vetítés. Dalí: Az emlékezet állandósága.]

A festő elmeséli képe keletkezésének történetét. Egy este fáradtan és fejfájósan otthon maradt, míg a többiek moziba mentek. Műtermébe ment, hogy még egy pillanatra megnézzze, amit aznap festett. Képét „áttetsző és melankolikus fénybe vonta az alkony” – írja naplójában. – „Éreztem, hogy a hangulat, melyet a táj sugall, csupán egy meglepő gondolat háttéréül szolgál. Épp el akartam oltani a lámpát, amikor magam előtt *láttam* a megoldást, a két elfolyó zsebórát, melyek közül az egyik melázva csüggött az olajfa ágán.” Ezúttal nem csak a kép látomássága, hanem a festő fejfájása is arra indít, hogy a nagy szemfényvesztő híres képét válasszam témánk illusztrációjára. Látásmódját nemcsak a reggelire fogyasztott sajt állaga befolyásolta, hanem a fejfájása is. Bár Freud Dalí látogatása után úgy nyilatkozott, hogy „nem tudatalattija a figyelemre méltó, hanem tudatos viselkedésének mechanizmusa”, a fejfájás következtében beállt furcsa asszociációk – s ebben saját tapasztalataim is megerősítenek – rendkívül álomszerűek.

Külön könyvet szentelhetnénk a misztikusok álmainak, melyek gyakran a fizikai nyomor, az éhezés, kínzó betegségek, a külvilágtól való teljes elzártság következtében stigmák és látomások formájában öltöttek testet. Keresztes Szent János híres versét a *Sötét éjszaka*, más néven *A Kármel hegyére vezető út* című, a misztikus irodalom talán legismertebb versét feltehetően toledói börtönrabsága idején írta. Ő, aki az apácák gyóntatója, s álmokban hívők szigorú bírálója, sebláztól gyötörve, látomásától vezetve ekkor készíti híres rajzát, a hibás perspektívájú rádőlő keresztet is. Kiváló életrajzírója, José Nieto éppen a verssorok kábulatban történő születését tagadja⁹. Én azonban hajlok másik elemzője, Buosono véleményének elfogadására, aki e boldog révület kapcsán megérezésekről beszél, és úgy ítéli, hogy ebben a modern költészet előfutára ő. *A lélek sötét éjszakája* című prózája a szent mivoltát egyáltalán meg

⁶ Európa. Barna Imre fordítása.

⁷ Scholz László fordítása.

⁸ „Előrehajoltam, a halott roppant erővel megragadta a karomat, és húzott a koporsó felé.” (Osztovits Cecília ford.)

⁹ „Miszticizmus szabadság, nem kábulat – nem az érzéki világban, az érzékcsalódásban fogan. Az ő esetében a teljes élet odaadása, gyakorlata, a meditáció vezet a miszticizmushoz. A meztelen lélek szabadsága ez, aki Istent a maga meztelenségében tapasztalja meg. A magányos útja a Magányoshoz, Plotinosszal szólva.” (Takács Zsuzsa ford.)

nem kérdőjelező módon a lélek passzív, tűrő éjszakáját foglalja össze, s ebben nagy szerephez jut a révílet.¹⁰

[3. vetítés. Keresztes Szent János börtönben készült rajza.]

Érdeemes a verssel – feltehetően – egyidőben készült, már említett rajzot is megtekinünk, amelyen a misztikus költő a keresztet felülnézetből, a valóságból nem megmagyarázható szemszögből ábrázolja. A hibás perspektíva miatt a keresztől csaknem fenyegetően zuhan a rajzolóra, illetve ránk, a rajz szemléltőre a korpusz.

[4. vetítés. Dalí egyik legnépszerűbb festménye a fenti rajz alapján készült.]

Dalí az eredetitől eltérően festményéhez frontális nézőpontot választott. Naplójában e képről a következő áll: „Amikor... megpillantottam Keresztes Szent János Krisztusát, eldöntöttem, hogy képem kompozíciója a háromszögre és a körre épül majd. Összes eddigi kísérleteimnek ez lett esztétikai tanulsága.” Eric Shanes, Dalí monográfusa hozzát teszi, hogy a kör és a háromszög az európai gondolkodás platonikus hagyományában természetfeletti erőt hordoz.¹¹

Freud *Az álomról*¹² címen írott könyvében a következő mondja: „Az álomgondolatok elemzés közben igen szövevényes felépítésű lelki komplexumnak bizonyulnak. Ennek egyes darabjai a legváltozatosabb logikái kapcsolatban állnak egymással. Van bennük elő- és háttér, vannak feltételek és eltérések, magyarázások, van bizonyításmenet és ellenvetés... Csaknem rendszerint ott áll valamelyik gondolatmenet mellett annak kontradiktórius ellentéte. Ebből az anyagból egyetlen jellegvonás sem hiányzik azok közül, amelyek éber gondolkodásunkból ismertek. Hogy ebből álom keletkezhesék, ezt a lelki anyagot össze kell nyomni úgy, hogy attól alaposan összesűrűljön, belsőleg szétmorzsolódjék, eltolódjék, úgyszólván új felületeket kapjon; szükség van továbbra a helyzetképzésre legalkalmasabb alkatrészek kiválogatására is.” Ahányszor újraolvasom *A sötét éjszaka „titkos létrá”*-ján kiszökő szerelmes szavait, úgy érzem, álomjelenetbe léptem. „*En boldog messze jártam / arcom elfödve, félve / csöndes volt házam / elpihent a népe*” – hangzik Keresztes Szent János szövege, s ezzel az alvók közül álmában kiszökő szerelmes nagy jövő elé néző toposzt eleveníti meg. A hasonlóság okán idézzük fel itt a hazai olvasó számára ismerős *Hetedik ecloga* néhány sorát: „*Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett, vad / tölgykerítés, barak oly lebegő, felszívja az este /.../ megtörtetett testiünket az álom, a szép szabadtó / oldja fel, és a fogolytábor hazaindul ilyenkor.*”

Misztika és érosz című könyvében a német szerzőpáros: Anselm Grün és Gerhard Riedl¹³ a következő megállapításra jut: „elképzeltető, hogy a misztikusoknál a szexuális szenvedély ereje felébredhet és alakíthatja az Isten iránti szeretetet, ha szexualitásukat se ki nem élék, se el nem fojtják”. A szerzőpáros kitér a személyek közötti (transzperszonális) pszichológia megalkotójának, Robert Assagiolinak a kutatásaira is: „Az átlagember tudati állapota gyakran az alváshoz

hasonlít. Gyakran belső rémképek, függőségek és komplexusok áldozatává válunk. A felébredést megvilágosodásként is átélhetjük. Assagioli természetesnek tartja, hogy a misztikusok, akik Istent szenvedélyesen akarják szeretni, egyúttal szexuális energiákat is érzik. »Ezért beszélnek... *misztikus nászról*, az *unio mystica*-ról. A szeretetnek itt is mindig ugyanazokat a tulajdonságait találjuk: a teljesség utáni vágyakozást, az egyesülést, majd a projekciót, a szeretet továbbvitelét.«” Állításunk igazolására szép példa a csíksomlyói búcsú egyik kőkeresztjének szövege¹⁴: „Ó, kegyes Jézus, légy irgalmas vetekzetőm!” Az aláírás: „Szatmári Irgalmasrendi apácák”.

[5. vetítés. Bernini Szent Teréz látomása a római Santa Maria della Vittoria templomban. A híres barokk szoborkompozíción az angyal (vagy Szentlélek?) dárdájának irányultsága és a szent arcára rajzolódó fájdalmas-gyönyörtelt kifejezés összefüggése nem hagy kétséget erotikus tartalma felől.]

A misztikus tapasztalatról szólva külön könyvet szentelhetnénk a középkor női misztikájának, elsősorban a belső képekben és látomásokban gazdag 13. századbéli németalföldi begina: Hadewijch költészetének, akinek misztikájában Wunibald Müller az eksztatikus istentapasztalatban a szexualitás és a lelkiség kiengesztelődését látja. Beney Zsuzsa, Hadewijch magyar fordítója pedig Eliadét idézve állapítja meg, hogy „a misztikus pillanat az idő diszkontinuitásának bizonyítéka”¹⁵. Az idő megszakadásának pillanatát nemcsak a szentek és aszkéták, a földi szerelem beteljesülése is ismeri. Amikor legköznapi módon azt mondjuk, hogy a szerelmes számára megállt az idő, a kilépésnek és mégis ottmaradásnak erről a pillanatról beszélünk, a transzcendenssel való találkozásról, illetve annak megsejtéséről. Hölderlin verseiben Diotima vagy Dante *Vita Novájában* Beatrice valósággal megistenült. Még Vajda János Ginája és Juhász Gyula Annája is halhatatlan, álombeli jelenéssé szublimálódik a reménytelen szerelemmel múltó évek során. Jó példa a szerelem mindent átjáró hatalmának jellemzésére, egyszerre égi és földi erejére, hogy Kierkegaard Ábrahám hitének jellemzésére szerelmi példát hoz¹⁶: „Egy ifjú beleszeret egy hercegnőbe, a kapcsolat azonban nem teljesedhet be, ő mégis kitart szerelme és szerelme mellett akkor is, amikor az már férjhez megy.” Ha az állhatatos szerelmesekre is vonatkoztatjuk Kierkegaard állítását, nemcsak a hitüket megőrzőkre, akkor végtelenség lovagjai ők is, akár „a táncosok, akik képesek lebegni... De amikor aláhullanak, nem képesek rögvést fölvenni azt a helyzetet, egy pillanatra meginognak, és ez az ingadozás mutatja, hogy mégiscsak idegenek e világban. Ez kinél jobban, kinél kevésbé feltűnő, mégpedig művészetük mértéke szerint, ám e lovagok

¹⁰ Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999. „A lélek, melyet Krisztus előre akar vinni, alighogy kikerül az érzącek aszályos, kínnal teli első éjszakájából, a Szellem Éjszakájába helyeztetik el (...). (...) először nagy idő, évek szoktak eltelni (...) míg, mint egy szűk börtöncellából a lélek (...) a második Éjszakába ér, nem vonzolván magával a képzeletet, a beszédre való képességet (...), nagy könnyűséggel boldog állapotba jut, szerelmes szemlélődésbe, lelki tudásra a beszéddel való bajlódás nélkül.” (Takács Zsuzsa ford.)

¹¹ Corvina, 1991. Beck András–Erdélyi Ágnes fordítása.

¹² Reprint ex Hungaria. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1991. Dr. Ferenczi Sándor fordítása.

¹³ *Bencés lelkiségi füzetek* sorozat. Bencés Kiadó, Budapest, 2000. Mészáros Erzsébet fordítása.

¹⁴ Pécsi Györgyi szíves közlése alapján.

¹⁵ Beney Zsuzsa: Möbius-szalag. Vigília Kiadó, 2006.

¹⁶ Félelem és reszketés. Európa, 1986. Rácz Péter fordítása.

között még a legművészből sem képes elrejtteni ingadozását. Nem a levegőben kell nézni őket, hanem abban a pillanatban, amikor leérnek, és éppen megérintik a földet.” Aknázzuk ki ezt a lehetőséget, cseréljük meg a hasonlót és hasonlítottat, s akkor arra a következtetésre jutunk, hogy a földi szerelem magában hordozza az istenélményt.

A látomások és álomleírások gazdag forrása az *Ószövetség*.¹⁷ S még annál is jóval tekintélyesebb a bibliai álmok művészeti, s azon belül irodalmi utóélete.

[6. vetítés. Veronese: Ádám álma a Chicago-i Art Institute-ban.]

Témánkba vágó szemelvényként nem a nagyszámú látomásábrázolásból választottam. Az alvó Ádám oldalából megteremtett Éva ábrázolását szeretném megmutatni. Éva születését – dolgozatom szellemében – nemcsak az Úr alkotásaként, de Ádám álmaként is szemlélhetjük.

[7. Blake: Ezékiel látomása a kerékről.]

Számtalan megfejthetetlen részlete okán – akárcsak az Újszövetség utolsó fejezete, a János-féle *Apokalipszis* ma is új értelmezések tárgya. Reisinger János az interneten közzétett írásában, a Dávid álmában is visszaköszönő Ezékiel-látomás továbbéléseként értelmezi a tenger – *népek tengere* Tótfi-féle metaforát. Szerinte a bibliai leírásban szereplő, történelmi sorsfordulatot jelző szél tombol Vörösmarty *Előszó* című költeményében is: „A vész kitört... / S az elsötétült égnek arcain / Vad fénnel a villámok rajzolák le / Az ellenséges istenek haragját.” Eugenio Montale *Ezekiel saw the Wheel* című költeménye szintén e látomás nyomán íródott. „A nagy kerék fenyegetően megjelent a hajnali villogásban, / s a barackfavi-rág-szirmok véresővé válva, hulltak le rám...”¹⁸ És, ami a legérdekesebb, a bibliai szöveg a fantasztikus irodalom kereibe illő feltevésekre ragadhatja mai értelmezőit. Ahogyan Jung az álmában látott tárgyban egy UFO-t vélt felismerni, Ezékiel és Dávid látomását sokan úrlények látogatásával magyarázzák.

A végítéletet leíró János szövege számtalan művészt foglalkoztatott és foglalkoztat ma is. Jékely *Madár-apokalipszisének* a verscímében megidézett látomás lehetett ihletője, ahogyan Pilinszky *Apokrifje*¹⁹ is arra mutat vissza. Jung *Jób* könyvében külön fejezetet szentel az *Apokalipszis* tárgyalásának és a patmoszi látnok személyének. „Nem az ő személyes tudattalanjáról van szó, ekképp holmi személyes kitérésről – írja –, hanem látomásokról, melyek nagyobb és átfogóbb mélységekből emelkednek ki, nevezetesen a kollektív tudattalanságból. Jánost, keresztényként, megragadta valami kollektív, archetipikus történés. Az a tény, hogy egyáltalán látomásai voltak, máris bizonyítéka egy szokatlan ellentét feszülésének a tudat és tudattalan között... Az idők vihara kavarta fel őt,

amelyet másképp nem értelmezhet, mint a sötétség végérvényes megsemmisülését, mely a Krisztussal megjelent fényt nem fogadta be.”²⁰

Az *Újszövetség* álom- és látomástörténeteinek értelmezésére és továbbírására sok irodalmi példát hozhatunk. Elsősorban Rilke angyalait említeném, s köztük a Máriaának gyermeke születését hírül adó – legkevésbé „iszonyú” – Gábrriel arkangyalt²¹ az *Angyali üdvözlet*ben, illetve a halála hírét hozó ugyanazon angyal látogatását a *Mária halála* című versben. García Lorca legnépszerűbb verseinek egyike a *Cigányrománcok*ban szereplő, Gábrriel arkangyalról szóló, egyszerre elragadtatót és profán vers. A fordításból nem derül ki, hogy az *Anunciación* spanyolul *Angyali Üdvözletet* jelent, s a cigánylány vezetékneve, a *Reyes* pedig a királyi eredetre (azaz Dávid király családjából való származásra) utal. Míg Rilke Máriaéja megrendült áhitattal fogadja az örömhírt, a cigány *Anunciación* szerelmesként suttog Gábrriellel.²²

Az *Angyali üdvözlet* számtalan festmény témája. Talán csak kettőt idéznék a legfontosabbakból, s a harmadik képet Lorca versének illusztrációjaként:

[8. vetítés. Fra Angelico-ét a Prado Múzeumból]

[9. Botticelliét az Uffizzi gyűjteményéből, továbbá]

[10. Rousseau: Alvó cigánylányát.]

Az épp csak mutatóban feltűnő angyalok mellett szorítsunk helyet az ördögnek is! Az ördög legfőbb előfordulási helyei egyébként – akárcsak szárnyas társaiké – a Könyvek Könyve: a Biblia, a Szentek életrajza, a népmesék, Dante, Goethe, Milton, Blake, Madách, Swedenborg művei és mindezek irodalmi előzményei, továbbá a *Doktor Faustus*, a *Karamazov testvérek* vagy a *Mester és Margarita*. Nem beszélve egyéb fontos helyekről, így például a *részletekről, melyekben lakik*. Dosztojevskij ördöge azzal kérkedik (Ivának), hogy sűrűn és szívesen fordul elő bárhol. Nemcsak Luthert szerencsétlenné már, aki hozzávágta a tintatartót, hanem jelen volt a sztarcé ravatalánál is, hogy a tetem rettenetes bűzével megbotránkoztassa Aljosát. Az ördög – irodalmi tapasztalataink szerint – nem hazudik, de elhallgat bizonyos dolgokat. Például, hogy az önmagukból való kilépéssel csábító kábítószerezés az én teljes leépüléséhez vezet. Erről vall Csáth Géza szomorú élettörténete, alábbi tervének gyászos tanulsága. „Egy nap alatt tehát ötezer esztendő élek. Egy esztendő körülbelül kétfélmillió évet jelent. ... tíz évig is élélhetsz, és akkor húszmillió éves korodban nyugodtan hajthatod fejedet az örök megsemmisülés jeges párnájára.” Csakhogy nem számította bele kalkulációjába, jegyzi meg Kosztolányi nekrológiájában, hogy nem lesz „vértanútestén egyetlen fillérecske hely, melyet föl ne tépett volna az oltótű”, és legjobb írásai a szer használata előtt keletkeznek.

¹⁷ Az Ószövetség az álmat az elrejtett igazság kinyilatkoztatásának tekintette. Jó példa rá a Teremtés, a Bírak, Eszter és Dániel, továbbá a Makkabeusok könyvei, Sámuel és Jób könyve. Figyelmeztetésként értelmezhető Jób – és a Bölcsesség –, továbbá a Királyok első és második könyvében szereplő álomleírás. Ezékiel, Izaiás, Jeremiás és Dániel, Tóbiás és Sámuel könyvében számtalan látomás és álom, álomfejtő szerepel.

¹⁸ Lator László fordítása.

¹⁹ „A levegőben menekvő madárhad. / És látni fogjuk a kelő napot, / mint tébolyult pupilla néma és / mint figyelő vadállat oly nyugodt.”

²⁰ Tandori Dezső fordítása.

²¹ Nemzeti Tankönyvkiadó. 1997. „Nem hogy belépett, de hogy oly közel / hajol hozzá s ifjú-álcot visel / az Angyal, s hogy a szeme, és amint / ránéz, az ő szeme, úgy forognak egybe, / mintha meghalna a lét odakint, / s mit milliók látnak, hajszoznak egyre / bennük volna – s kívülük semmi sincs; / csak néző és nézett, szem s gyönyör a szemben, / egyedül itt, s máshol sehol se, / ... /.” „A Szűz „bágyadtan hanyatlott újra hátra, és olyan közel vonta az eget / Jeruzsálemhez, hogy kilépve épp / csak kissé lábhegyre állt a lelke: / ki mindent tudott róla, már emelte, / s ráadta isteni természetét.” Mindkét versrészlet Rónay György fordítása.

²² In: García Lorca: *Válogatott művei*. Európa, 1963. „Áldás, Anunciación! / Csodálatos feketém, te! / A te fiad gyönyörűbb lesz, / mint a szelők venyigéje! /... / – Jaj, életem, Szent Gáborom! Jaj, Gáborkám, szemem fénye, / nincs itt szék, de álmodok én / leültetek szekfűs székre.” García Lorca: Nagy László fordítása.

*A Menny és Pokol házasságá-*nak szerzője, Blake súlyos betegségének két hete alatt, hatvanévesen 100 illusztrációt készített Dante művéhez. *Titokzatos látogatók* címen pedig a vérszomjas ember lelkét benépesítő démonokról festett sorozatot.

[11. vetítés. Az Isteni Színházhoz készített rajzok közül négyet választottam, a Pokol bejáratánál Dantéra támadó Párducot (Firenze megtestesítőjét), az Oroszlánt (mely a francia királyságot testesíti meg), végül a Farkast (a pápaság megszemélyesítőjét), továbbá az Antheust ábrázoló képet, melyen gyöngéd mozdulattal Dantét és kísérőjét, Vergiliust a Pokol utolsó bugyrába helyezi.]

Említettük már, hogy Jékely költészetében mennyire meghatározó az álom szerepe. *Naplójában* erről a következő bejegyzést találjuk: „már ifjúkoromban is (...) napokig hatása alatt voltam egy-egy furcsább, igézetesebb álomnak, mint a csendes-óceáni szigetlakó (...). Később egy-egy ilyen álom úgyszólván versben próbálta rögzíteni magát (...). Előfordult, hogy az álomban megjelent alakok is megszólaltak... S ha nem is lett vers minden ilyen megnyilatkozásból, naplómban nem egy ilyen álominspirációt jegyeztem fel évtizedek során”.²³ A költő *Álombeli észlelet a boldogság legfelső fokáról* című verse a nők ördögi hatalmáról szól – akárcsak a *Lidérc-űző* –, és versének típusa, illetve hangjának profanitása révén kötődik a vallás eszmeköréhez. A valódi ördög azonban, akárcsak az angyal, nemtelen, bár kísértőként még az angyalokénál is nagyobb szerepet játszik az irodalomban. Mesterkedései kapcsán említsük meg Kawalerowicz *Mater Johanna c.* filmjének egyik jelenetét, mely a középkor, illetve kora újkor szerzeteseinek életébe enged bepillantást. Az aszkézis, az éhezések és önsanyargatás következményei nem egy szerzetesrend életét forgatták föl. Az apácákat különösen sokszor szállta meg a Gonosz, s ilyenkor a gyóntató vagy egyházi előjáró, az Inkvizíció magas méltóságai végeztek ördögűzést rajtuk. *A Mater Johannában* épp annak a megrázó esetnek vagyunk tanúi, amikor az apácából távozó ördög a pap testébe bújva lemészárolja az istállóban kikötött lovat. Julio Caro Baroja spanyol művelődéstörténész érdekesítő könyvében gyakran említi a túlzásba vitt önsanyargatást követő látomások miatt szükségessé váló ördögűzéseket²⁴. Könyvéből kiderül az is, hogy a gyónás megkönnyítésére ajánlott listán az első parancsolat elleni 36 vétség között az álmokban való hiedelem szerepel, jóllehet a Bibliában szereplő álmok fontosságát nyilván senki nem vonhatta kétségbe.

Az *Ablak négyszögében* című látomásos versről beszélgetve Domokos Mátyás utal Weöresnek arra a szokására, hogy általában éjszaka dolgozik.²⁵ Kérdésre azonban, mármint, hogy versének megkomponálása öntudatlan vagy tudatos volt-e, Weöres ez utóbbit válaszolja. Mallarmé és Reverdy „tágassággal és összeszűkült térrel, a tér és tárgyak kubista elemeivel” foglalkozó költészetének szuggesztivitásáról beszél. A kép, amikor „a szobában levő tér szinte megmássa a sarkokat, a karszéket, a mosdókancsót, mindenfélét, ami a szobában található”, minket valóban a három dimenziót kettőbe lapító festészet látomásosságával nyűgöz le. Nem

kevésbé érdekes, hogy Jung *Mélyseégeink ösvényein* című tanulmánykötetéhez az utolsó szakírója, Bodrog Miklós a jungi „ kozmikus tudattalan” illusztrálására is Weöres Sándort idéz: „(...) van barlang, hol éj s nap nincsen: / a magok titkos műhelye / a szentek, bölcsek rejteke / hol ismeretlen, más törvény hat át.”²⁶

Dsida Jenő *Légyott* című verse, csakúgy, mint Weöresé, kozmikus látványt zár, ha nem is kubista – szecessziós térbe. A szerelem extázisának egyik legszebb darabjáról van szó, nem is állom meg, hogy – rövidítve – ne idézzem: „A kis szobában / csillagok heverték / sepretenül, / mint limlom és szemét / a toronyórák egyre másra vertek. / / Akkor lehunyt / nagy, sötét szemét. /.../ Haja bozótja / lassan kúszni kezdett / és körbeszótt. / fonta a falat. / Szíve, kit bomlott / keble kieresztett / darázsként szállt / a mennyezet alatt. /.../ A száj fölött / ibolyalángok gyúltak. / Kezéhez értem: / nyirkos ujjai / halk zizzenéssel / sorra földre hulltak, / mint hervadt szirmok / szoktak hullani”.

[12. vetítés. Gulácsy Extázis című festménye] a szerelmeket a készülődő csók előtti, időtlen pillanatában ábrázolja. Szinte érezzük átszellemült arcuk egymáshoz közelítését.

Kormos István *Vonszolnak piros delfinek* című verse, Lator kifejezésével, a „fogható és képzelt valóság” megszólaltatásának szürrealista remeke.²⁷ Kormos levélben számolt be versének születéséről. A kitaszítottágát, gyermekkori árvaságát párizsi szerelme idején újra élő költő verse álomban fogant. „Vonszolnak piros delfinek korom-tengeren éjszaka / partra kicsapnak az a part szívem leomlott partfala / álmaim-rakta házadig onnan vakon is elmegyek / de kapud nyitott-kés-kapu ablakon küldő fényjelek” – hangzik az első négy, álomközeli sor. A primér álom lejegyzése után pedig Kormos versében a következőképpen értelmezi álmát:

²³ Domokos Mátyás–Lator László: *Versokről költőkkel*. Szépirodalmi, 1982.

²⁴ Las formas complejas de la vida religiosa (siglos XVI y XVII). Sarpe, 1985.

²⁵ Lásd: előző lánjegyzet.

²⁶ Gondolat Kiadó, Budapest, 1993.

²⁷ Lásd: 25. lánjegyzet.

„jövönk a halvaszületett koromtengereken liheg / fölfalják piros lovaím kik vonszolnak a delfinek”.

Jung, a nagy szakértő *Emlékek, álmok, gondolatok* című kötetében saját élményeit is közreadja.²⁸ A „mély én” és az időben és térben élő ember közötti kapcsolat számtalan kérdést vet fel, állapítja meg. Ezeknek megválaszoló kísérletét olvashatjuk két visszaemlékezésében. 1958-ra datálja azt az alkalmat, amikor két lencseformájú, leginkább egy távcső teleobjektívjére emlékeztető tárgyat pillantott meg. Az egyik megállt a levegőben, majd irányt változtatva kikerülte őt, a másik azonban egyenesen őt vette célba. „A csodálkozás érzésével ébredtem – írja. – Még félálomban felvillant az agyamban: mindig azt képzeljük, hogy az UFO-k a mi vetületeink. Most kiderül, hogy mi vagyunk az ő vetületeik.” Az eset kapcsán visszaemlékszik egy látomására, amikor egy dombvidéken vándorolva betért egy kápolnába. „Az oltáron, a legnagyobb ámulatomra, nem a Szűzanya képét láttam és nem is feszületet, hanem pompás virágokból összeállított csokrot... Az oltár előtt a földön, felém fordulva, lótszülésben és teljes elmélyültségben egy jógi ült... Ahogyan jobban megnéztem, rádöbbenem, hogy arca az én arcom. Hallatlanul megrémültem... Tehát ő az, aki engem medítál. Álmodik, és én vagyok az álma. Tudtam, ha fölébred, akkor én nem leszek többé.”

A „kölcsonös” álomról szóló versek közül Szabó Lőrinc kínai ihletésre született Dsuang Dszi-je jut az eszünkbe először. Amikor a világhálón utánanéztam a kérdésnek, mulatságos, bár nem irodalmi előzmény nélküli hálótársi üzenetet találtam. A Dsuang Dszinek érkezett levél így hangzott: „Igazad van.” Aláírás: „Lepke”. Előzményeket említve a Nietzsche és Isten közötti párbeszédre gondoltam. Az „Isten halott” aláírás „Nietzsche” üzenetre érkezett válasza, a: „Nietzsche halott”, aláírás: „Isten” párbeszédre. Jorge Luis Borges, aki számtalan tudás letéteményese, s a kölcsonös álom nagy szakértője egyben, a hasonló problematikájú, Lewis Carroll *Összes művei* elé írott bevezetőjében ezt mondja: „Alice a Fekete Királyról álmodik, aki őt álmodja, de valaki figyelmezteti, hogy ha a Király fölébred, úgy fog ellobbanni, mint a gyertya lángja, mert ő nem más, mint a Király egyik álma.” A műben szereplő Fehér Huszár búcsúja „a legemlékezetesebb minden epizód között. A Huszár talán azért hatódik meg annyira, mert tudja, hogy ő Alice álmának része, ahogy Alice a Fekete Király álmának része, és minden szerte fog foszlani. A huszár egyben Lewis Carroll is, aki búcsút int a magányát benépesítő álmoknak” – írja Borges.

A tükörkép és a mesterségesen előidézett álom jegyei közösen fordulnak elő az akaratátvitel során beálló eseményekben, amikor a mágus transzba ejtve és akaratától meg-

fosztva kénye-kedve szerint mozgatja médiumát. Thomas Mann *Mario és a varázsló* című kisregényében ilyen – a hipnózis során tragédiába fordul – eseménysort állít elénk.²⁹ A visszatérítő helyzet egy híres, komikus elemekkel átszőtt másik jelenetet juttat az eszünkbe. Mégpedig azt, amikor a *Szentivánéji álomban*, Titánia a varázssital hatására, a számárfejet viselő, Zubolyának kedveskedik.³⁰

A tudattalan esélyt kínál, amikor közül velünk valamit, vagy képi jelzéseket ad, álmunk milyensége azonban belőlünk ered. Érdekességképpen mondjuk el, hogy a vakok tapintásos „képeket” álmodnak. A tudattalan alkalmilag még azt is tudja velünk közölni, amiről a logika törvényei szerint nem lehet tudomásunk – írja Jung: „Hadd említsem itt a szinkronisztikus jelenségeket, a valóságálmokat és az előérzeteket”. Fenti állításának igazolására ismét csak két történetet mesél el. Az egyik a világháború alatt egy vonatúton esett meg vele. Amint a vonat elindult, szeme előtt megjelent egy vízbe fülő ember képe. „Egész úton nem szabadulhattam tőle – írja. – Hátborzongató volt, úgy hogy felöltött bennem: ugyan, mi történhetett? Csak nem valami baleset?” Otthon aztán kiderül, hogy a Jungéknál vendégeskedő legkisebb unoka csaknem belefulladt a tóba. Máskor pedig álmban döbbenet látja, hogy felesége ágya egy sűrűdör. „Ekkor mély sóhajtást hallottam, mint amikor valaki kileheli a lelkét. Fölébredtem, fölébresztettem a feleségemet is és megnéztem az órát. Hajnali három volt... Reggel hétkor megérkezett a hír, hogy feleségem egyik unokánóvéra hajnali háromkor meghalt.”³¹ Gyakran csak arról van szó, hogy valamit előre tudunk, nem pedig előre felismerünk, mondja magyarázatképpen. Jó példa erre a Kertész Imre *Gályanaplójában* szereplő fénylő, smaragdpatotáról szóló álom, melyet nyomasztó gondolatokkal teli napja és esti sétája után látott, s amely az életében hamarosan bekövetkező jótékony fordulatot jósolta meg. A fordulat előjeleit azonban naplójegyzeteiből magunk is kiolvashattuk, vagy ki is olvastuk már.

„Az ember mitikus fele manapság sajnos a rövidebbet húzza. Nem mesélgethet többé képzelt történeteket, ezáltal sokat veszít; mert fontos és gyógyhatású, ha fölfoghatatlan dolgokról is beszélhetünk” – mondja fenti könyvében Jung. Majd hozzáteszi: „Az értelem szempontjából a »mitologizálás« természetlen spekuláció, a kedély szempontjából ellenben gyógyhatású élettevékenységet jelent; olyan ragyogóvá teszi a létet, hogy nem szívesen nélkülöznénk.” Persze felmerül bennünk a kérdés, hogy vajon mi a helyzet akkor, ha rémálomról van szó? Az álom a *genus*, a rémálom a *species* – nyilatkozza Borges *A rémálomról* szóló előadásában.³² A kisgyerek és a vadember „szemében az álmok az ébrenlét epizódjai” – idézi Frazer-t, majd hozzáteszi: „a költők és misz-

²⁸ In Borges: Válogatott művei. Az ős kastély. Esszék. Európa, 1999. Ford.: Kovács Vera.

²⁹ A rokonszenves és délceg fiatalember kezét összekulcsolta ajka előtt, vállá mély zihálással süllyedt és emelkedett. Boldogságában nyilván nem hitt a szemének és a fülének, s éppen csak azt az egyet felejtette el, hogy valóban nem volna szabad nekik hinnie. – „Silvestra” – lihegte (mármint elé idézett szerelmese nevét) leigázottan, keble legmélyéből. „Csókolj meg – mondta a púpos. Hidd el, szabad. Szeretlek. Csókolj meg itt” – s mutatójára hegyével kezét, karját s kisujját szétterpesztve, arcára mutatott, szájához közel. S Mario hozzáhajolt és megcsókolta. A teremben mély csönd lett. A pillanat fura, iszonyú és izgalmas volt – Mario üdvözült boldogságának pillanata. E rövid, kínos percben (...) a boldogság és illúzió minden lehető vonatkozása megragadta a lelkeket (...) Mario ajkának szomorú s groteszk egyesülése után a förtelmes hússal, mely alácsúszott csókjának... Ugyanakkor azonban – a kacagás még tartott – a cavalliere titkon, a szék lába mellett megsuhintotta ostorát, és Mario fölriadva hátrátanorodott. Sárközy György fordítása.

³⁰ „Nem óhajtasz zenét, édes galambom? – Nagyon zenére termett a fülem, hadd szóljon hát a doromb!” – Vagy: „édesem, nem ennél valamit? – De bíz igen, egy mérce abrakot, valami jó száraz zabot megropogtatnék. Úgy veszem észre, nagy étvágyam volna egy kötél szénára...– Ó, hogy szeretlek, ó hogy olvadok!” A komikus és viszolyogtató jelenetnek Oberon közbelépése vet véget. Titánia álmából fölébredve így szól: „Ó, milyen álmok, kedves Oberon: mintha számárba lettem von’ szerelmes.” – „Ott fekszik a hű.” – szól kurtán Oberon Zubolyra mutatva. – „De hogy eshetett ez? Mily undorodva néz most rá szemem!” – értetlenkedik Titánia.

³¹ Tandori Dezső fordítása.

³² In: Borges. Esszék. Európa. Scholz László ford.

tikusok viszont nem tartják lehetetlennek, hogy az ébrenlét egészében álom. Az Odüsszeia egyik szakaszában szerepel két kapu, az egyik elefántcsontból van, a másik szaruból. Az elefántcsont kapun át jutnak az emberekhez a csalóka álmok, a szarukapun az igaz, vagy profétikus álmok. Az *Aeneis* egyik szakaszában Aeneas alászáll az elyziumi mezőkre... majd visszatér az elefántcsont kapun át a földre.” Miért? – kérdezi esszéjében Borges. Sokakat nyugtalanító kérdésére a következő választ tartja a legvalószínűbbnek: „azért, mert nem a való világban vagyunk. Vergilius számára valószínűleg az archetípusok platóni világa jelentette a valóságot”.

A halál az álmok különösen fontos ihletője. A számtalan visszajáró lélekről írott mű közül említsük meg Petri György *K. S. névbetűit* című választó versét, melyhez a szakirodalomból vett idézetek egész légióját állíthatjuk hadrendbe. „A főszerepet játszó személy mindig az álmodó” – mondja Freud – „a gondolatok alapvetően vizuálissá válnak, a szóképzetek visszavezethetők a megfelelő dolgok képzeteire, akárha az egész folyamatot az ábrázolhatóság irányítaná”. „Az álom gyászmunka a tárgyakon”, állítja a Svájcban élő, magyar származású André Haynal.³³ Megállapításának igazát, halott szeretteink álmunkban való felbukkanása esetében, átéljük magunk is. Szó esett már a halálból gyermekeihez visszatérő anya éjszakai látogatásáról. Versében Gyulai Pál mindent tudó harmadikként írta le a gyermekek vágyteljesítő álmát. Más a helyzet azonban személyes érintettségünk okán, ha hozzánk tér vissza a halott. A Petri versében felbukkanó fiatal nő látogatása egyszerre felel meg az álom vágyteljesítő funkciójának és borzasztja el az itthagytat látogatásának rémálom jellegével. Eszünkbe jutnak a tetszhalottakról szóló történetek, amikor a halott koporsójából kinyúlva megragadja a gyászoló ruháját vagy lábát. Utaltunk már *A nap vége* című Bergman-forgatókönyvben a koporsóból kinyúló kar rémlátomására. Ez az asszociáció Petri lírájának groteszk, a megindultságot hátrító hangvételétől sem idegen. Szikáran fogalmazott, látványos költői megoldásoktól mentes versét, ezt a halott ruhadarabjait mintegy megszentelő gyászszöveget ez a kettősség teszi különösen emlékezetessé. „Az a halott nő / az a tizenegy éve halott / ifjú nő / átjárkál a szobánkon éjszaka / szórakozottan / tesz-vesz / ki-becsászkál / ezt azt elemel / reggel nem találok / vagy áll a falnál / és csak rémülten néz / pedig halott / mintha kivégzőosztag előtt / vetkőzni kezd / veti le azokat amiben el / a bugyit a harisnyát / én meg kérlelem hogy ne / ez itt most képtelenség / ő veszi a kabátját / egyszál kék csipkepáncél melltartóra / és oldalazva hátrál mintha / félne hogy megütöm / összehúzza / magán a »teveször« kulit / vacog / »miért nem fűtesz« – kérdi és: / »minek élsz még?»”

„Az ember elsősorban annak akarja elmondani álmát, aki-re vonatkozik.” – állítja André Haynal.³⁴ Ha ez igaz, azért is különösen fájdalmas a találkozás reményét felcsillantó álom, mert nemcsak halottunk hiányára ébredünk ilyenkor, hanem arra is, hogy nem tudunk neki beszámolni arról, hogy álmod-

tunk vele. Vágyteljesítő funkciójában álmunk persze kárpótlást is jelent, hiszen módunk van magyarázkodni, válaszolni – jöllehet csak önmagunk kérdéseire. Ted Hughes *Ajánlatok* című versének fordítója, Gergely Ágnes bevezetőjében elméleti a kísérteties utazás történetét, mely az angol íróval esett meg, s melyet sok-sok év múlva, saját halála előtt két héttel versében meg is írt.³⁵ Felesége, Sylvia Plath öngyilkossága után Ted Hughes egy londoni metrókocsiban utazott, ott látta viszont Sylvia-t. („Felszálltam az Északi Metróra a Leicester / Square-nél, leültem, ott voltál. / ... Álombeli szereped az volt, hogy ne vegyél észre. /.../ Korosabb lettél – a halál mintha megöregített / volna. Sápadtabb, szinte sárgás, akár / a hullaházban, de érzékeltlenebb. / Ha a Chalk Farmnál kiszállsz, mondtam magamban, / Hazáig követlek. /.../ Chalk Farm. Fölkeltem. Ülve maradtál. /.../ Mintha befortélyoskodtad volna magad az élők közé. / Úgy, hogy ott hagytál engem óvadéknak, túsznak / a halottak földjén.”)

A kortárs-verseket elemző Lator László késői költészete különös erővel ad hangot a veszteség, az el nem múló vágy tapasztalatának. Verseiről szólva Ferencz Győző „*a féléber látomás, zaklatott tudatállapot, a korábbiaknál széttartóbb poétikai-grammatikai-szerkezeti megoldások alkalmazásáról*” beszél.³⁶ Mégsem a megrendítő Judit-versekből vagy a kifejezetten álomban született *Szarvasbögésből*, a *Mi ez az ünnep?*-ből idézek most, hanem a *Kecskefejtő* című babonás-kísérteties hangulatú versből: „Madár, vagy lélek, vagy mit tudom én, mi, / a túlajzott, hagymázos képzelet / körülrajzolta már a helyedet. / Madár, madár, mikor fogsz visszatérni? / Babonás nevű, lapított fejű / boszorkányforma, tündéri lény, /.../ ha van vándor lélek, / csak benned élhet! /.../ Az vagy, ki szeretett, / valamikor a tenyerébe vett? / Világosulj meg örült üzenet! / Tündér, boszorkány, régen váltalak!”. Lator verse a már előzőkben is említett s itt csak mutatóban idézett madármítoszok és -víziók hosszú sorába illeszkedik.³⁷ Említsük meg végül Poe kísérteties *Hollóját*, melynek megírása, a költő szerint, minden ízében spekulatív, a vers kiváltotta hatást patikaméregre helyező kísérlet,

³³ Forrás: Internet.

³⁴ Forrás: u.a.

³⁵ Gergely Ágnes: Tigrisláz. Európa, 2008.

³⁶ In: Lator László: Összegyűjtött versek. Utószó.

³⁷ Borges: Képzelt lények könyve. Helikon, 1988. Scholz László fordítása. A könyvben számtalan különös madárral találkozunk. Az óriásira növesztett sas- vagy kondorkeselyű-származéktól, a Ruk madártól kezdve, mely elefánttal táplálja kicsinyeit, s melyekről Marco Polo is megemlékezik, az *Ezeregy éjszaka*n keresztül vezet az út, a görög mitológiai *hárpián* át a félig madár, félig ember lényekig. S ne felejtjük el az egyiptomiak tűzmadarát, a fönixet, sem Apollón szomjazásra ítélt varjait vagy a Bibliában szereplő névteleneket: a mezők madarait.

ám elemzői szerint Poe vérbeli romantikus alkotása. A madarakról szólva idézzük fel Borges *A rémálomról* szóló előadását, melyben elmeséli álombeli találkozását egy barátjával. „Nagyon megváltozott, nagyon bús volt. Kiült arcára a bánat, a betegség, talán a bűntudat. A kabátja alatt rejtegette a jobbját. »De hát mi történt veled, szegénykém? Te aztán alaposan megváltoztál.« Így felelt: »Bizony megváltoztam!« Óvatosan előhúzta a kezét. Jól láttam, hogy madárkarom.” Madarakról beszélve eszünkbe jut persze Hitchcock híres filmje, Pilinszky menekvő madárcsapata és Nemes Nagy Ágnes néven nem nevezett, vállán tanyázó, vele növekvő óriásmadara is, mely az ősi mondákból maradt itt velünk és valószínűleg a Ferenczi említette lélekmadár egyben.

[13. vetítés. A légi szárnyasok kiengeszteléséül vessünk egy pillantást a Madaraknak prédikáló Szent Ferencről festett Giotto-képre.]

Álommotívumként, a saját jogán dolgozatunk rövid katalógusából nem maradhat ki az irodalmi művekben oly gyakran szereplő fa, a nagy istennők növényi megtestesülése.³⁸ *A Kabbala útja* című könyv szerzője, Halevi azt állítja, hogy az Életfa univerzumának mintája szerint épül föl az ember testének és lelkének mikrokozmosza, érthető tehát, ha álmainkon is otthagyja lenyomatát.

[14. vetítés. Halevi: Életfája. Az illusztráció az emberi lélek fa-mikrokozmoszát mutatja.]

Lehet is igazság Halevi állításában, ezért hivatkozunk gyakran gyökereinkre, másrészt elviselhetetlen gyökértelenségünkre. Nádas Péter *Saját halál* című nagyhatású prózáját, mely egyébként a halállátomások külön fejezetébe tartozik, a lombját vesztő és tavaszra megújuló vadkörtefa fotókkal illusztrálja; halálában és halálból való visszatérésében így kötve össze ember és fa történetét.

[15. vetítés. Nádas Péter Vadkörtefájának talán éppen májusi fotója.]

Nemes Nagy Ágnes *Éjszakai tölgyfa*-látomása saját költészetén belül sem előzmény nélküli, jóllehet egyéniségét igazán nem jellemezhetjük miszticizmussal. Az álommal kapcsolatos lesújtó véleménye pedig különösen emlékezetes: „én ezt unfair dolognak tartom. Álmaról mindenki azt mondja, amit akar” – nyilatkozza Albert Zsuzsának. Kérdemelte mégis a költő, hogy bizalmába avassa a meg nem nyilatkozó tölgyfa, amúgy Zeusz fája. (És, hogy valóban vannak az ember álmában *járó-keelő* fák, azt Krúdy *Álmoskönyve* bizonyítja, ámbár az álom megfejtése meglehetősen prózai: „hideg időt jelent”. Mindössze ennyi áll szócikkében róla.) „Éjszaka történt, hogy a járókeelő / valami zajt hallott és visszafordult: / egy tölgyfa jött mögötte. /.../ Megállt, bevárta. Úgy jött ez a tölgy / ahogy gyökereit frissen kihúzta / s még földes, hosszú kigyólabakon / hullámozott az aszfaltos útra, / mint egy idomtalan sellő, igyekezett, / túlságosan széles feje súrolta / a néma boltredőnyöket, / mikor elérte a járókeelőt / a lámpaoszlopnak mindjárt nekidőlt, / aztán haját széthárította. / A haj mögül egy tölgyfa arca nézett. /.../.../ Néhány madárfészek a tölgy hajában, / bennük alvó madár, mintegy gondatlanul, / ott feledtetten. Mert sürgető volt / oly sürgetően állt ott mozdulatlan / mint egy hír, tölgy-alakban / amely elfárad, megfejtetlenül. /.../ Hajfüggönyét visszaengedte már. / Megfordult. Indult.

Furcsa lába. / Vitte fészkeit, madarait, / s a járókeelő szilárduló szeme előtt / fényel szórta a neonlámpa-sor. / Már várta az elhagyott gödör, / amelybe visszaforr.”

Én a megvilágosodás, a „szatori” szülöttének tekintem Nemes Nagy Ágnes tölgyfa-jelenését. Nem kell zen-buddhizmusnak lennünk ahhoz, hogy fölfedezzük versében a lényeg elfedését szolgáló szövedék felfelcsészésének, a lineáris idő megszakadásának pillanatát.

Az átlagember olyan, mint a Platón barlangjában ülő: csak az árnyakat látja, és összetéveszti őket a valóságos dolgokkal. Mikor azonban megvilágosul, otthagyja a barlangot, és a sötétséget fölcséréli a fényvel. (...) Ébren van. Amíg a sötétben volt, nem értette meg a fényt. Ahogy a Biblia mondja: „A viláosság a sötétben fénylik, de a sötétség nem fogadja be azt.” – írja Zen-ről szóló tanulmányában Erich Fromm.³⁹ Szép számmal idézhetnénk persze fenomenológia nagyjait is, akik az ember önmagából való kilépésének példáját látják a művészeti alkotások megvilágosodás-történeteiben.

Ács János *Változatok az átöltözésre* című, a Shakespeare-i színház férfi–nő átváltozásairól szóló tanulmányában⁴⁰ kimondja, hogy a jelentős alkotások kezdet- és végpontja gyakran az öntudatlanság. Véleménye alátámasztására Szerb Antal ide vonatkozó megállapítását idézi: „A titkos órán a költő szent örületében felvillanó képeket ragadja meg”, illetve: „az öntudatlanságban a lenni vagy nem lenni kérdése ugyanaz. A kulcsszó: az álom.” Számtalan egyéb „irrealitással” jellemezhető szerzőt találhatunk egyébként a drámaírók között. A barokk színház nagy alkotói közül elsősorban Calderón de la Barca-t, *Az élet álom* szerzőjét. Főhőse teljes elzártságban nő fel a távoli Lengyelországban, a többi éltől elzárva, félhomályban, bőrökbe öltözött tengetve látszatéletét, akár egy barlanglakó. A főhőst tapasztalatai, akárcsak Platón barlang-hasonlatában, az élet látszattermészetének felismerésére vezetik.

Jean Louis Baudry *Az apparátus* címen szintén a világhálón közzétett hallatlanul érdekes tanulmánya Platón látomása és a film kapcsolatáról érkezik. „Két és félezer évvel ezelőtt egy mozi működését szinte kísérleties pontossággal előre vetítő optikai apparátus segítségével ábrázolja a filozófus az ember helyzetét. Baudry szerint Platón „foglya a valóság illúziójának és áldozata annak, amit éber állapotban hallucinációnak, alvás közben álomnak nevezünk”. A falra árnyékként vetülő tárgyakat: az ember- és állatszobrokat, más agyagból készült képmásokat Baudry kulisszának látja, látatja. A kulissza, a maszk egyébként színházi álomkelléke Borges műveinek is: „Mindig útvesztőkről vagy tükrökről álmodom. Előfordul, és ez a legrettenetesebb rémálmom, hogy magamat látom egy tükrőben, ráadásul álarcban. Nem merem letépni a maszkot, mert rettegek szembenézni az igazi arccal, mert bizonyára szörnyűséges.”

Az átváltozás, a férfiből nővé válás Virginia Woolf *Orlando*-jában egy hosszú alvás kiváltotta újjászületés során történik. (Alvás közben – mondhatni: álomban – ahogyan az Úr teremti Ádamból Évát a második tereméstörténetben.) Az álomban tovább folytatódó élet szép – de nem mitológiai vagy mesebeli előképek nélküli – példája Virginia Woolf. Eszünkbe juthat róla a *Csipkerózsika* történetének a közis-

³⁸ Hoppál – Jankovics – Nagy – Szemadám: *Jelképtár*. Helikon, 1999. Mint a folytonos megújulás szimbóluma, sűrűn felbukkan a mondákban és a népmesék – álmaiban. Ott szerepel a Kalevalában az életfa vagy világfa formájában, illetve a Bibliában, mint az élet és tudás fája, melyek közül – az Úr tiltása ellenére, vagy éppen emiatt – Éva az utóbbit választotta.

³⁹ Erich Fromm: *Pszichoanalízis és Zen-buddhizmus*. Helikon, 1986. Várady Szabolcs fordítása.

⁴⁰ Forrás: Internet.

mertnél hosszabb változata, melyet csodálatos könyvében Bruno Bettelheim elemez.⁴¹ Csipkerózsika évekig tartó alvása alatt érik fiatal nővé, s álmában teszi őt magáévá az elhagyott palotába lépő fiatal herceg. Így szüli ikercsecsemőit, s csak akkor ébred föl, amikor egyik gyermeke, melle helyett ujjá után kapva, kiszívja a körme alá fúródott tüskét. Kleist *O. márkiné* című novellájában ehhez hasonló – a ponyvairodalomból előzőleg már ismert – történetet dolgoz fel. A szieszta idején kertjében szendergő márkinőt a hadicselekmények során a városkában tartózkodó orosz gróf egy ellenállhatatlan kényszer hatására teherbe ejti. A márkinőt szülei elűzik a házukból, s csak fondorlatos módon derül ki végül az igazság, és kelnek egybe a fiatalok. Az álomban teherbe ejtett fiatal nő története a magyar olvasó számára ezzel még nem ér véget. Kálnoky László egyik Homálynoki Szaniszló álneven írott prózaversében visszatér a furcsa álmokorra, a rengeteg pántlikát, kapcsot kibontó időigényes műveletre fel nem ébredő márkinő esetére. Ugyancsak jó alvókája lehetett – jegyzi meg Kálnoky. Bruno Bettelheim, ha nem is mondja ki, sugallja azt a feltételezést, hogy az alvó fiatal lány vágyálmaként értelmezhetjük a történetet.

Van az álomnak egy furcsa „speciese” – Junggal szólván –, mely rémálom ugyan, de groteszk képisége és nyelvi iróniája borzadás helyett nevetésre ingerel. Én a „leleplező álom” nevet adnám ennek a „király meztelen” alfajnak. Nem testi értelemben vett meztelenségről beszélek, amikor ruhátlanul, vagy alsónemű nélkül szaladgálunk, mi álmodók – ami állítólag gyakran megesik velünk –, hanem amikor egy köztisztelőben álló példakép, híresség lepleződik le a szemünk látára. Ilyenkor fondorlatos módon, akarattalanul, vagy éppen akaratumk ellenére világosodunk meg. Várad Szabolcs *Első mesterem emlékére* című, két részből álló költeménye a legjobb példa erre a szakirodalomba föl nem vett „species”-re. Versének első része a valóban megesett *Látogatás*. Magam is tanúsíthatom a környezetrajz hitelességét, hiszen tisztelőként én is jártam a Mester lakásán.

[16. Vessünk egy pillantást Molnár Edit Füst Milánfényképére. A Mester épp a fiatal fotós nő felé tárja ki karját.]

A „... hatalmas, félhomályos szobában” a Mester „írásztala mögött lobogott, görnyedt s olykor nagyot köpött egy bádogg köpöcsészébe, amit az íróasztal egyik fiókjából vett elő. „Én akkor (...) műveit betéve tudtam, és ő szívébe fogadott” – meséli versében Várad Szabolcs. A vers második részében a meghívással élve felkerekedik újra az ifjú költő, és némi nehézség után elér a „néma, ...sötét és meg nem nyilatkozó” házhoz. Itt csap rémálomba a komor kezdet. A látogató társaitól elszakadva egyedül bolyong az alagsori, boltíves folyosón: „ott ért a szörnyű látvány, melytől vérem megfagyott” – tör ki belőle az *Isteni Színjáték* Ugolino-epizódját fölelevenítő jankiáltás. Dante a *Pokol* kilencedik körének mélyén ugyanis megpillantja Ugolinót, aki Ruggieri degli Ubaldini érsekből falatozik, onnan, ahol „az agy a gerincre fekszik”.⁴² Szörnyű tetteire magyarázatot csak a rákövetkező énekben kapunk.

[15. vetítés. Blake megrajzolja a pokolbeli jelenet előzményét, Ugolino és zsenge gyermekei börtönepizódját.]

De térjünk vissza a Füst Milánt megidéző vershez! „... egy benyílóban, hófehér / hálóingben feküdt az agg Mester,

titáni / tar koponyája hitvese ölében, ki azt fölébe görbedvén kezébe fogta / s nagy falatokat harapott belőle! / A költő vinnyogott, akár a bőregér.” Majd pedig: „Fölpattant és felém iramodott! / Én futni többet úgy már nem fogok, / de ő váltig nyomomban, s szörnyű átkok / bugyogtak ajkán, míg-

nem végképp elhagyott / eröm... és utolért...” A „végképp elhagyott eröm” megfogalmazás a Dante-szövegbe illő számtalan fordulat egyike lehetne, gondoltam magamban. Az előadásom csattanójának szánt két *rémálmotörténet* azonban sajnos csak szakadós szállal köthető össze. Várad Szabolcs kerek pereg tagadja, hogy versét, Füst Milán személyén túl, Dante is ihlette volna. Élő személy lévén, állítását, nagy sajnálatomra, el kell fogadnom.

Talán esszémből nem derült ki, hogy mennyi könyv el- és átolvasása áll megírása mögött. Mennyire sokra tehető a fel nem használt irodalom. Filológusi munkám mellett azonban elsősorban az álmaim segítettek. Még akkor is, ha előadásom megírása alatt nem álmodtam. Egyetlen alkalmat kivéve. Azon az éjszakán mélyen aludtam, csöngetés riasztott fel.

Kimentem az előszobába. Egy hang, amelyben a fölöttem lakó munkanélküli pincér hangjára ismertem, közölte, hogy biztonságom érdekében rám zárta az ajtót, de attól tart, hogy belülről nem tudom kinyitni majd. Elfordítottam a kulcsot, simán kinyitottam. Két kockásinges betörő tornyosult előttem. Valósággal hahótáztak, hogy taktikájuk bevált. Akkor határoztam el, hogy az esszében épp csak érintőlegesen beszélek magamról. Nehogy betörőnek álcázott lélekelemzők hatoljanak álmaimba.

Elhangzott a Széchenyi Művészeti Akadémián 2008. május 20-án.

⁴¹ *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki értelem*. Gondolat, Budapest, 1988. Fordította Kúnos László.

⁴² Babits Mihály fordítása.